

Ne bi bilo presenetljivo, če bi bili v iskanju vsega najslabšega v Roterjevih spominih najglasnejši ravno tisti, ki se lahko »najdejo« v njegovih opisih. Idejno neobremenjeni bralci, ki spoštujejo različnosti pogledov na iste dogodke in osebnosti, ne bi imeli nič proti, če bi lahko prebirali še njihove spominske zapise na slovensko dogajanje v 20. in v začetku 21. stoletja; toda spomini znajo biti precej kritični do drugih in dosti manj kritični do lastnega dela in vloge v družbi. Roter je poskušal dodati tudi to in je ocenjeval tudi svojo vlogo na službenih mestih, soodgovornost do težav v družinskem okolju in v stikih s prijatelji. Ni izpostavljaval le dogodkov, ko je čutil, da se mu dogaja krivica, npr. počasnejše napredovanje na službenem mestu, politične pritiske na sodelavce fakultete in uredniškega odbora revije, ki jo je urejal. Omenjal je tudi dogodke, ko je izkusil ugodnosti privilegijev, ki jih je omogočal njegov položaj in režim. Med te sodijo npr. možnosti študija v tujini, dejstvo, da si je veliko stikov za bodočo akademsko kariero navezal že v časih, ko je služboval v varnostni službi, ali da se je znebil policije, ki mu je dihala za ovratnik, s posredovanjem pri pomembnem politiku, kar je za večino ljudi še danes skorajda nemogoče. Roterjeve Padle maske ne bežijo od omenjanja tudi te plati, ki jo pri številnih avtorjih dosti bolj pogrešamo.

Maca JOGAN

Mirjana Ule (ur.), Renata Šribar (ur.), Andreja Umek Venturini (ur.)

Ženske v znanosti, ženske za znanost. Znanstvene perspektive žensk v Sloveniji in dejavniki sprememb

Fakulteta za družbene vede, Založba FDV; Komisija za ženske v znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, Ljubljana 2013, 206 strani, 19 EUR (ISBN 978-961-235-654-5)

Monografija vsebuje prispevke devetih avtoric in enega avtorja. Že sama sestava pisočih kaže na to, kateri spol je »drugačen« in zaradi svojega posebnega položaja tudi zainteresiran za izbrano tematiko. Pri tistih, ki so močni, ki obvladujejo neko dejavnost ali pa kar vse, namreč ni pretiranega zanimanja za preiskovanje obstoječega stanja, kot je ugotovil že nemški sociolog Georg Simmel, avtor znamenite formule »objektivno = moško« (1911).

K utrjevanju in obrambi moškostrediščnega družbenega reda je v zadnjih stoletjih pomembno prispevala tudi znanost (zlasti družboslovje in humanistika), kajti »božja volja« kot vezivo je popuščala. Torej znanost nikakor ni (bila) brez spola, znanstveniki pa ne utelešenje čistega razuma, kar se je začelo razkrivati šele v času, ko so ženske (pogosto z velikimi težavami) začele vstopati v znanost, zlasti pa, ko so v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja tu dosegle kritično maso.

V nasprotju s tradicionalno umestitvijo družbene vloge žensk v »3K« so v tem času »zdraharice« postajale vedno bolj vidne tudi v tej »moški trdnjavi«.

K vidnosti »drugega spola« na področju znanosti in raziskovanja v Sloveniji lahko prispeva tudi ta monografija, ki pred prilogami vsebuje štiri tematska poglavja: Uvodoma, Odnosi vednosti in znanosti, Od sistemske ravni do osebne zgodbe ter Stična področja. Delo prinaša nove vednosti na področju, ki smo ga na Slovenskem začele (začeli) sistematično raziskovati v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja.

Po jedrnatem nizanju odgovorov na vprašanje »Zakaj Komisija za ženske v znanosti in čemu ta monografija« (10–14), s katerimi predsednica komisije, Mirjana Ule v prvem uvodnem prispevku prepričljivo utemelji smiselnost izdaje zbornika, se obravnava usmeri in medias res. Ker je za celotno znanstveno dejavnost pomembno, kako je umeščena v politično krmiljenje neke družbene skupnosti, Andreja Umek Venturini v svojem prispevku (Ciljno usmerjene politike za ženske in znanost v Sloveniji in Evropi, 15–25) predstavlja pregled politike do žensk v znanosti v EU od začetka devetdesetih let (1993 študija o položaju žensk v znanosti v EU), prek ustanovitve Helsinške skupine za ženske v znanosti (1999) do leta 2013, ko se je ta skupina preimenovala v Helsinško skupino o spolih v raziskavah in inovacijah. Temu sledi oris razvoja politike žensk v znanosti v Sloveniji, ki jo je v devetdesetih letih

20. stoletja izvajal Urad slovenske komisije za UNESCO (organiziranje okrogle mize 1994, mednarodne konference 1998, financiranje raziskave položaja žensk v znanosti 1996), po ustanovitvi (2001) pa to delo nadaljuje in širi ter pogloblja Komisija za uveljavitev vloge žensk v znanosti, sedaj Komisija za ženske v znanosti pri ministrstvu, ki vključuje znanost (in je spreminjalo imena). Avtorica je nanašala najpomembnejše oblike in dosežke mnogostranske dejavnosti te komisije, kot so: razkrivanje prikritih procesov diskriminacije v akademskem okolju (npr. pri napredovanju, ugotavljanju kakovosti, pri konkuriranju za mednarodne štipendije itd.) in oblikovanje ukrepov za učinkovito in celovito odpravljanje teh »steklenih stropov«, ozaveščanje znanstvene in širše javnosti s posebnostmi (težjega) položaja žensk v znanosti z delavnicami, s publikacijami, z okroglimi mizami itd., sodelovanje z ustreznimi ustanovami doma in v EU (kot je npr. Urad za statistiko RS, ARRS, Helsinška skupina), ki predstavljajo oporo za uveljavljanje politike enakosti spolov tudi na tem področju.

Uvodno poglavje zaokroža Renata Šribar s prispevkom Kako mislimo znanost, kako znanost misli nas (26–30), v katerem izhodiščno spoznanje o potrebi zaznavanja skupinske izkušnje z (ob)robnostjo in neenakostjo ter sodelovanja znanstvenic iz vseh disciplin v prizadevanjih za »boljšo znanost« dopolnjuje oris bistvenih ugotovitev in spoznanj vseh sodelujočih v zborniku. S tem je odprta pot, da beroča oseba korak za korakom

vstopa v raznolike vidike obravnave te obsežne tematike in se tako »okuži« z virusi novih (feminističnih), spolno občutljivih pristopov in spoznanj.

V drugem, najobsežnejšem poglavju M. Ule (Kvalitativni in kvantitativni kazalci spolnih in drugih razmerij neenakosti v znanosti, 32–50) najprej umesti pojav spolne neenakosti v znanosti, ki zmanjšuje spoznavna obzorja in vključuje pristranske praktične izrabe znanja, v ženskam neprijazno družbeno okolje v začetku 21. stoletja v EU in v Sloveniji. Čeprav sta se vertikalna in horizontalna segregacija žensk v znanosti v prvem desetletju tega stoletja nekoliko zmanjšali, zanesljivi statistični podatki opozarjajo na obstoj prikrite diskriminacije in različnih ovir, ki so v vsakdanjem govoru označene s prisposodobami, kot so »stekleni stropovi«, »steklene stene«, »steklena dvigala«, »lepljiva tla« ... Če upoštevamo dolgotrajno, večtisočletno izključevanje žensk iz ustvarjanja znanstvenega znanja, trdoživost moškosrediščnega reda v sodobni znanosti ni nenavadna; je razumljiva, ni pa sprejemljiva z vidika »notranje demokratizacije« znanosti, za katero se zavzema avtorica. Tej usmeritvi v prid govorijo tudi izsledki raziskave o delovnih razmerah v znanosti v Sloveniji, ki je bila pod vodstvom avtorice izvedena v januarju 2011 in v kateri je sodelovalo 1100 doktorjev (43 %) in doktoric (57 %) znanosti. Številčne podatke, ki med drugim sporočajo, da so ženske v znanosti bolj kot moški kolegi obremenjene z gospodinjstvom in družinskim ter administrativnim delom, da so bolj občutljive za

diskriminacijo ter da jo na delovnem mestu tudi pogostejše doživljajo (kakor tudi mnogi mladi ne glede na spol), je avtorica obogatila z značilnimi izpovedmi sodelujočih. Njeno sklepanje o pomenu neformalnih mrež in prevladujoče izključenosti žensk iz položajev odločanja, kar da omogoča, da »akademske ustanove ostajajo moško določeni prostori« (47), nikakor ni na trhlih temeljih. Zato so posebej vredna pozornosti tudi avtoričina spoznanja o potrebnih ukrepih za doseganje enakosti spolov v znanosti, s čimer konča svoj prispevek.

V feministična filozofska obzorja je vpet prispevek Renate Šribar (Konceptualno sodelovanje med ženskami: »mejnost« in »feministična presežna subjektivacija«, 51–64), v katerem v obravnavi dihotomije vednost/nevednost predstavi tipologijo nevednosti. Ta tipologija »nudi vpogled v pluralnost njenih pojavnih oblik, ki so zastopane v intersubjektivnosti žensk v znanosti in se izražajo v vsakdanji praksi z govorom, molkom, delovanjem, podreditvijo režimu in vladajoči matrici« (59). S ponazorili osebnih izjav osmih respondentk (delujočih na področju spola), zajetih v etnografski raziskavi, avtorica razkriva v govoru in molku simptome prilagajanja in upora, pri čemer je »skušala prikazati, da ima govor subverzivno moč zgolj v primeru, ko zaznavno učinkuje skozi svojo performativno razsežnost« (29).

V rušenje mitov o objektivni in nepristranski, čisti znanosti je usmerjen prispevek Valerije Vendramin

(Epistemološki /in metodološki/ vidiki spolne perspektive v znanosti, 65–76), ki z vidika feministične epistemologije izpostavlja pomen odgovornosti v »delanju« znanosti. To pomeni, da »brezosebne« prakse ni, da ni sveta po sebi brez vključenih interesov, ideologij, politik ter tudi, da ni »neumeščene vednosti«. Navezujoč se na D. Haraway avtorica predstavi možnost drugačne znanstvene vednosti, če se upošteva načelo »odgovorne objektivnosti«, »kjer so zaznana oblastna razmerja, kjer so vidni vpisi posredovanj, artikulacij, intervencij in interpretacij, potem smo na poti projekta take znanosti, ki ponuja ustrežnejši, bogatejši opis sveta, da bi v njem živele v kritičnem, refleksivnem razmerju do naših praks dominacije in praks dominacije drugih« (73).

V konkretni slovenski prostor je umeščen zadnji prispevek v tem poglavju (Izmerjene ovire na karierni poti raziskovalk v naravoslovju in tehniki, 77–91), ki ga je na podlagi osebnih izkušenj in ankete v začetku leta 2011 (295 doktorjev in 155 doktoric na področju naravoslovja in tehnike) pripravila Maja Remškar. Glede na trdoživo izrazito nesimetrično zastopanost žensk v naravoslovju in tehniki nasploh so aktualne razlage avtorice o vzrokih za takšno stanje zunaj in znotraj posameznih strok. Zelo prepričljivo delujejo tudi izsledki o slabšem položaju žensk na teh dveh znanstvenih področjih, ki jih kaže vrsta kazalcev, kot so: manjša uspešnost pri pridobivanju denarja za nacionalne raziskovalne projekte,

manjša vključenost žensk v ocenjevanje slovenskih projektov, večja obremenjenost s skritim nepriznanim delom (npr. pri mentorstvih, pisanju recenzij – namesto nadrejenih), slabše neposredne delovne razmere (manjše in bolj hrupne pisarne) itd. Ni naključje, da je delež naravoslovk, ki so kdaj občutile diskriminacijo zaradi spola, trikrat večji od moških (45 % : 15 %), pri tehničarkah pa je nesorazmerje še bolj očitno (49 % : 12 %). Raziskava je tudi razkrila, da ob diskriminaciji po spolu obstaja še več drugih oblik diskriminacije v znanosti, ki jih zaznavajo tako ženske kot moški. K izboljšanju stanja lahko prispevajo natančni predlogi za konkretno ukrepanje, s čimer avtorica končuje prispevek.

V tretjem poglavju (Kritika neoliberalne znanstvene odličnosti, 94–111) Lev Kreft in Mirjana Ule prepričljivo razkrijeta bistvene značilnosti neoliberalnega družbenega ustroja, ki »daje vse potrebne vire na razpolago kapitalu« (96), je sovražen do države blaginje in brezobzirno ruši vse, kar ne prispeva h konkurenčnosti ter dobičku. V takšnih okoliščinah znanost postaja dekla tržnih mehanizmov, kvalitativna merila za vrednotenje njene kakovosti so nadomestila kvantitativna, usmerjanje, izvajanje in nadzorovanje raziskovalnega dela pa je podrejeno takojšnjemu zunanemu učinku – tržni uspešnosti. Avtorja predstavljata različne ukrepe in posledice te splošne usmeritve, ki se v slovenski družbi kopičijo že tretje desetletje (negotovo zaposlovanje, intenzifikacija dela, siromašenje

javnih zavodov na račun zasebnih itd.) in se kažejo v tem, da je država glavni klient, za katerega dela raziskovalna sfera, oziroma da »med vlado in raziskovanjem poteka trgovinska menjava, ki se ji reče fundraising, pa bi ji prav lahko rekli tudi fehtanje« (100). Ob splošnem vedno slabšem položaju znanosti se tudi položaj žensk s temi spremembami ni izboljšal; moško gospodovanje je iz odkritosti prešlo v prikrito obliko in modno zavito v liberalistično govorico individualne izbire ter krivde za morebitno neuspešnost na karierni poti. Avtorja na koncu svarita pred spolno neenako reakcijo na obstoječe stanje (odliv moških na bolje plačana mesta zunaj znanosti), ki ne bi prispevala k zmanjševanju neenakih možnosti v znanosti in raziskovanju.

Na raznolike vidike zapostavljenoosti žensk v znanosti opozarja prispevek Urške Arsenjuk, Polone Novak in Mojce Urek (*Kariere žensk v številkah in biografijah*, 112–146), ki ob poglobljeno pojasnjenih statističnih podatkih (ujetih v pregledne grafe) vsebuje tudi nekatere predloge sprememb.

K razmišljanju, kje smo in kaj storiti v prihodnje, da bi se zmanjšala družbena neenakost spolov, spodbuja četrto poglavje s prispevkoma Renate Šribar (*Jezik kot razmerje ospoljene oblasti*, 148–161) in Nadje Furlan Štante (*Govor in glas: pripoznani metafori moči*, 162–170). R. Šribar se usmerja na zelo pomembno področje prežetosti sistema in pravil rabe jezika z androcentričnostjo, ki jo kaže omejena prisotnost žensk v

govoru in ki ji je mogoče nasprotovati »prav tako v jeziku in z jezikom in to z dolgoročnim ciljem spreminjanja določenih slovničnih pravil in leksike« (154). H konkretnim dejanjem spodbuja avtoričin »predlog smernic za spolno občutljivo rabo jezika v zakonih in drugih normativnih aktih«, s čimer bi se v prihodnje lahko povečala prisotnost žensk v jeziku. Z vidika krščanske feministične teologije N. Furlan razkriva negativni stereotip o ženskah kot pasivnih poslušalkah; prav ta stereotip je »pustil močna pečat, ki bremeni tako javno udejstvovanje žensk kot tudi njihovo znanstveno delovanje« (164). Avtorica poudarja, da sta ravno »govor in glas« najbolj znani metafori za moč žensk in njihovo prisotnost v javnosti ter da brez dekonstrukcije in odpravljanja negativnih stereotipov ni mogoče doseči opolnomočenja posameznic in posameznikov (169).

Še bolj v neposredne dejavnosti in k osebni odgovornosti zanje je usmerjen »Manifest« Komisije za ženske v znanosti (187–190), ki je središčni dokument Prilog (172–206), v katerih so še: Glosar pogostih izrazov s področja enakosti spolov in feministične teorije, Pregled dela Komisije 2010–2014, življenjepisi avtoric in avtorja ter imensko kazalo.

Monografija je tu, raznolikost vidikov obravnave vabi k iskanju odgovorov na vprašanja, ki jih poraja vsakdanjik, treba si je vzeti čas najprej za (resno) branje, potem za premislek o lastnem položaju in aktivni vlogi v sodelovanju z drugimi pri spreminjanju »objektivnega« stanja.